

ASTORIA

Ez a szó több mint egy fél évszázadon át keveset mondott a legtöbb magyarnak. Hosszú ideig csak egy volt a sok pesti szállodanév közül. Két-három évvel ezelőtt azonban máról holnapra közismert és közhasználatú lett, amikor az akkortájt elkészült első gyalogos aluljáró, majd az új földalatti villamos vonal egyik megállója a közelében levő szállóról az *Astoria* nevet kapta. Ahogy évről évre növekszik Budapest forgalma, úgy válik egyre ismertebbé a neve, még vidékiek között is, ennek a főváros szívében levő fontos átszállóhelynek és útvonal-keresztezései csomópontnak. Ez az egyetlen teljességgel idegen elnevezés az új földalatti megállóhelyei sorában, érdemes tehát kissé utánanézni, hogyan is került nyelvünkbe.

Az *Astoria* név a történelemben először 1811. április 12-én jelent meg (Lewis A. McArthur: Oregon Geographic Names. Portland, Ore. 1928. 450). E napon alapították meg a Csendes-óceán partján, a Columbia folyó torkolatánál azt a 3 kis épületből álló telepet, mely a távol-nyugati amerikai őserdők indiánjaitól és prémvadászaitól megvásárolta az értékes gereznákat, majd továbbította őket távoli piacokra. A település egy New York-i üzletembernek, John Jacob Astornak, illetve az ő irányítása alatt álló American Fur Companynek volt jelentős jövedelmet hajtó vállalkozása. A település azonban gyorsabban gyökerezett meg, mint a neve, Astoria. Két évvel megalapítása után, 1813-ban a bizonytalan hovatartozású terület brit fennhatóság alá került, Kanada része lett, s az Astoria nevet elvetve az angol királytól a Fort George nevet nyerte. Újabb öt év múlva, 1818-ban, határrendezés következtében visszakerült az Egyesült Államok fennhatósága alá, s ekkor lassanként feléledt az eredeti Astoria név (Lynn Middleton: Place Names of the Pacific Northwest Coast. Seattle, 1969). A kisváros ma megyeszékhely, mintegy tizen-négyezer lakosa van.

A névadó J. J. Astor 1763-ban született a németországi Wall-dorfban, Heidelberg közelében. Ősei Piemontból bevándorolt

valdensi menekültek voltak, akiknek eredeti olasz *Astore* neve 'héja'-t jelent. (J. K. Brechenmacher: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen*. Limburg a. d. L. 1957–1960. 1: 46.) Astor, a huszonegy éves walldorfi henteslegény pár krajcárral a zsebében 1784-ben vándorolt ki az Egyesült Államokba. Prémkereskedelemmel és telekspekulációval hatalmas vagyont gyűjtött – állítólag ő volt az első dollármilliomos (Kenneth W. Porter: *J. J. Astor, American businessman*. Cambridge, 1931). Élete vége felé korának egyik legjelentősebb amerikai íróját, Washington Irvinget kérte fel, hogy távol-nyugati szörmekereskedelmi vállalkozásai némileg retusált történetét megírja *Astoria* címen (1836). Megbízhatóbb források alapján ma már tudjuk, hogy J. J. Astor a meggazdagodás eszközeiben nem volt válogatós. Híven héja jelentésű családnevéhez nem riadt vissza az erőszaktól és csalástól sem vagyona gyarapítása érdekében (Gustavus Myers: *History of the Great American Fortunes*. New York 1907; Matthew Josephson: *The Robber Barons*. New York 1934). Viszont neki köszönhetjük, W. Irving sugalmazására, a ma legnagyobb New York-i közkönyvtár, a New York Public Library megalapítását is.

A mamutvagyonokat tisztelettel övező XIX. század eleji Egyesült Államokban az *Astor* név nemcsak jelentős gazdasági hatalmat biztosított viselőjének és leszármazottainak, hanem mindmáig nagy tekintélyt, előkelő társadalmi rangot is. Ennek tulajdonítható, hogy nemcsak Nagy-New York városának egy kerülete nyerte *Astoria* nevét erről a családról, hanem három más kisváros is az Egyesült Államokban (Henry Garnett: *Place Names in the United States*. Washington D. C. 1902).

Az *Astoria* helynevek *-ia* végződésével történő képzése nem volt kivételes jelenség a korai Egyesült Államokban. Elég csupán a nálunk legismertebb példát, Philadelphiát említeni. A mondott képző az újabb angol etimológiai szótárak (Onions, Klein) tanúsága szerint gyakori volt alkaloidák, betegségek és országok nevének megalkotásában az angol nyelvterületen kívül is, s mindmáig élő növénynevek (*dahlia*, *lobelia* stb.) képzésében, többnyire felfedezőjük nevéhez illeszkedve.

Mindez azonban nem lett volna elég ahhoz, hogy Budapesten egy szálloda és egy földalatti-megállóhely is ezt a nevet kapja. Ehhez az kellett, hogy a dinasztiaalapító, illetve leszármazottai a tulajdonukban levő New York-i építőtelkeken az évtizedek folyamán szállókat emeljenek, melyek a család nevét viselik. Ezek között az első a viszonylag szerény Astor House volt 1836-ban, melyet jóval később a világvárosiasabb Astor Hotel követett a Broadway és a 44. utca keresztezésénél. Mindezeket messze túlszárnyalta mind méretekben, mind színvonalban a XIX. század végén létesült Waldorf-Astoria. A névnek *Waldorf* eleme egyrészt a dinasztiaalapító németországi szülővároskájának, Walldorfnak állít emléket, másrészt a más *Astor* és *Astoria* nevű szállóktól való megkülönböztetés célját szolgálja. Az 1930-as években lebontott és a Park és Lexington Avenue-k, valamint az 50. és 51. utcák közötti telken hallatlan luxussal felépített, ma is álló, 190 méter magas, kéttornyú felhőkarcoló a nyugati félgömb egyik legelőkelőbb szállodája, az *Astoria* szállónév márka voltának hiteles őrzője.

A századfordulóra az *Astoria* név éppúgy minőséget jelző, presztízsertékű fogalommá lett, akárcsak a Ritz vagy a második világháború után a Hilton. Ennek tulajdonítható, hogy Európában is több előkelő új szálló kapta az *Astoria* nevet (így egyebek között Bécsben, Belgrádban, Szentpétervárott, Abbaziában, sőt még nálunk Balatonfüreden is) anélkül, hogy ezek egységes vezetés alatt álló nemzetközi hotelláncolatot alkottak volna, ahogy azt a Ritz és Hilton hotelek esetében láthatjuk. A budapesti *Astoria* szálló olyan helyen épült, ahol már a XIX. század első felében, 1830-tól vendégfogadó és kávéház állott. A hajdani Országút (Múzeum körút) és Hatvani utca (Kossuth Lajos utca) forgalmas sarkán álló Zrínyi nem volt a legjobb hírű hely. Vas Gereben többször említette mint korhely tivornyák, részeg ricsajok és különszobás kártyacsaták színhelyét. A Zrínyi fogadót 1852-ben le is bontották, csak a kávéház állt fenn 1880-ig, de a hely, a sarok *Zrínyi* neve a század végéig tovább élt.

Helyén, a Kossuth Lajos utca 19. számú telken a három utcára néző impozáns *Astoria* szálló építése 1912-ben kezdődött. Építte-

tője Gellér Mihály volt, aki a múlt század végén vándorolt ki az Egyesült Államokba. Ott idővel az Astor konszernhez tartozó Astor St. Regis igazgatója lett, s jelentős vagyon és nagy szakmai tapasztalat birtokában az 1910-es évek legelején tért vissza Magyarországra. Feltételezhető, hogy az *Astoria* név alkalmazása az új budapesti szállodára Gellérnek tulajdonítható (Ballai Károly és Tábori Kornél: *Negyven év a magyar szállodás és vendéglősipar életéből.* Budapest, 1931). A szállodát, mely 1914-ben nyílt meg, az első világháború kitörésének évében, Ágoston Emil és Hikisch Rezső tervei szerint építették (Művészet 1914. évf. 402–5; Magyar Művészet, 1926. 10. szám; Magyar Építő Művészet 1931. 1. szám).

A pesti Astoria nemcsak mint előkelő szálloda működött és működik, hanem – talán központi fekvése következtében is – időről időre más szerepeket is betöltött. Falán emléktábla örökíti meg, hogy 1918 októberének utolsó napjaiban a polgári demokratikus forradalom Nemzeti Tanácsa működött épületében. Később a Tanácsköztársaság egyik direktóriumának adott otthont. (A második világháború utolsó évében pedig különféle német katonai és rendőri alakulatok hadiszállása volt.) Talán történeti múltja magyarázza, hogy amikor az 1950-es évek naiv hevületében tucatszám szüntették meg hazánkban az angol jellegű szálló-, étterem- és kávéházneveket, akkor a tagadhatatlanul amerikai vonatkozású *Astoria* név mégis megmaradhatott. A név továbbélését persze még az is segíthette, hogy Leningrádban is *Astoriá*-nak neveznek egy régi hotelt.

BODICSEK

E fülünknek idegenszerűen hangzó szó annyira új keletű jelenség nyelvünkben, hogy amikor az idős nemzedék tagjai unokáiktól a *bodicsek* szót hallják – ha egyáltalán meghallják, tudomásul veszik –, akkor nem tudnak vele mit kezdeni. A legjobb esetben úgy vélik, hogy valami olyanféle játszi képződménnyel

van dolguk, mint ami az ő fiatalkoruk idején a *rendicsek* (= rendben van!) volt, ez a némileg argóizű tréfás mondatszó, avagy tizenkét-tizenöt évvel ezelőtt a hasonló hangulatú üdvözlés: *szabacsek!* Vagy eszükbe jut, hogy néha-néha hallani, persze megint csak fiatalkorúaktól ilyenféle kicsinyítő képzős alakokat, mint *macsek* (< *macska*). Esetleg feldereng bennük kamaszkori irodalmi emlékeiből a hol kisbetűs, hol nagybetűs *nemecsek*, a halhatatlanná lett Nemecsek Ernő jelképivé vált neve – de e négy szó egyike sem segíti őket közelebb a *bodicsek* megfejtéséhez.

Ha azonban szorgalmasan hallgatnak helyszíni közvetítést jégkorongmérkőzésekről, vagy böngészik a sportújságokat, akkor hamarosan fülükbe vagy szemükbe ütközik a szó, habár némileg más jelentésben, mint amiben a mindennapi életben s nem sport vonatkozásban ifjúságunk manapság használja. A *bodicsek* nyelvünk legújabb keletű angol eredetű jövevényeinek egyike. A *body check* az angol sportnyelvben, s nálunk is, a jégkorongmérkőzésnek azt a bizonyos körülmények között megengedett mozzanatát jelenti, melyben az egyik csapat korongozója a másik csapat egy játékosát mozgásában, haladásában azzal akadályozza, hogy teljes testsúlyával erőteljesen meglöki, félrelöki, esetleg fellöki. Ezt a tényt pontosan leírja az angol szókapcsolat, melyben a *body* főnév testet jelent, a *check* főnév ez esetben akadályozás, gátlás jelentésben szerepel. Az angol nyelv nagyszótárai közül elsőnek 1934-ben Webster's Second International közölte, majd ennek 1961-i bővített kiadása (Third New International) hozzátette, hogy a jégkorongozáson kívül a nálunk nem játszott *lacrosse* nevű sportban is használatos e szakkifejezés. Magyarországon alighanem a kanadai jégkorongozók honosították meg az 1950-es évek végén. Első adat rá nálunk az 1962-ben megjelent, Hepp Ferenc által szerkesztett Hétnyelvű sportszótár 113. lapján található, mely egyben azt is feltünteti, hogy magyar egyenértékese nem lévén, nálunk is az angol szó használatos.

Lévén a *bodicsek* szó nagyon szűk körű (s ráadásul még idényhez is erősen kötött használhatóságú) szaknyelvi jelenség, nem lett volna érdemes vele ilyen terjedelemben foglalkozni, ha megjelenésének nem volna még két figyelemre méltó mozzana-

ta. Az egyik az, hogy a szó kezdi levetkőzni pusztán terminus technicus voltát, s az argó áramába jutva a férfifiatalság nyelvében kezd divatjelenséggé válni. Mégpedig nem csupán konkrét fizikai aktus jelentésében, mint amikor a zsúfolt közúti járműre felkapaszkodó tolakodó ezt mondja: „Szereztem mégis helyet egy kis bodicsekkel.” Hanem átvitt jelentésben is: „Akármit javasol is az ember, te mindig jössz valami bodicsekkel.” Azaz: megfúrod a dolgot.

A másik érdekessége e szónak abban rejlik, hogy a magyarban szimplexnek érzett angol összetétel második tagja, a *check* szó az angol nyelvnek hat évszázados múltú, sokjelentésű, mindmáig rendkívüli életerejű, sűrűn előforduló szava. Az elmúlt évben megjelent angol szógyakorisági szótár, a Henry Kučera és W. Nelson Francis-féle Computational Analysis of Present-Day American English az előfordulás gyakoriságát illetően az angol szókészletben kb. az 1200. helyre teszi a *check* szót. Az oxfordi nagyszótár mintegy 25 főnévi főjelentését írja le, s az „akadályozás” jelentésére az első előfordulási adatot a XVI. századból hozza.

A magyar nyelvben a *check* szónak egy másik jelentése már hosszabb ideje él, napjainkban *csekk* alakban. Jelent egy fajta fizetési eszközt, bankutalványt (ÉrtSz. 1: 855). A Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára a *csekk* első előfordulását 1877-re teszi. Valójában már korábban is megtalálható nyelvünkben, így például a Közhasznú Esmeretek Tára már 1832-ben így értelmezi a *checks* címszót: Angliában privát embereknek vagy kereskedőknek azon személyekhez intézett fizetési rendeléseik, kik pénztári dolgaikat viszik, azaz: kikre ők pénzeik beszedését, s leveleik beváltatását bízják 's a' kinknél azután a' bejött pénzekről checkek által ismét rendelést tesznek. (III. 3: 143.) Nendtvich Károly pedig ezt írta 1858-ban Amerikai utazásom című művében: „[Amerikában] Minden készpénzt átszoktak adni a bankárnak, ki azért hatos százalékot fizet. Valahányszor valakinek, habár még oly csekély összegre van is szüksége, cselédét egy utalvánnyal (check) a bankárhoz küldi, sőt még a napi, piaczi költségére szükséges mennyiséget is attól hozatják” (1: 198).